

de kayıtlı olup (Reîsülküttâb Mustafa Efendi, nr. 398) tercüme edenin adı ve tarihiyle ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Ayrıca Konya Yûsuf Ağa Kütüphanesi'nde (nr. 5409) Kıpçak Türkçesi ile yazılmış baş kısmı eksik bir fıkıh kitabı mevcuttur.

Bunların dışında Memlük-Kıpçak Türkçesi ile yazılmış *Kitâb fî Riyâzâtî'l-hayl, Münyetü'l-guzât, Baytaratü'l-vâzih ve Kitâb fî ilmi'n-nüşşâb* gibi eserler de bulunmaktadır. Bu sahada kaleme alınan edebî eserlerden biri Kutb'un 1341-1342 yıllarında Türkçe'ye çevirdiği *Hüsrev ü Şirin*, diğeri ise Seyf-i Sarâyî'nin 1391'de Mısır'da tercüme ettiği *Kitâb Gülistân bi't-Türki* adlı *Gülistân* tercümeleridir (bk. GÜLISTÂN). *Hüsrev ü Şirin* hem Hârizm-Altin Orda hem de Kıpçak Türkçesi dil özellikleri gösterirken *Gülistân* tercümesi yalnızca Kıpçak Türkçesi özellikleri taşımaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Kutb'un Husrev ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri (nşr. Necmettin Hacıeminoğlu), İstanbul 1968, neşreden giriş, s. IX-XIV; *İrşâd ü'l-mülûk ve's-selâtin* (haz. Recep Toparlı), Ankara 1992, neşreden giriş, s. 3-28; Seyf-i Sarâyî, *Gülistân Tercümesi* (haz. Ali Fehmi Karamanlioğlu), İstanbul 1978, neşreden giriş, s. I-XVIII; *et-Tuhfetü'z-zekiyye fî'l-lugatî't-Türkiyye* (nşr. Besim Atalay), İstanbul 1945, tercüme eden giriş, s. V-XXII; *Münyetü'l-guzât* (haz. Mustafa Uğurlu), Ankara 1987, neşreden giriş, s. 7-19; O. Pritsak, "Das Kiptschakische", *Ph. TF*, I, 74-87 (bu makalenin Türkçesi için bk. "Kıpçakça" [trc. Mehmet Akalın], *Tarihî Türk Şiveleri* [haz. Mehmet Akalın], Ankara 1979, s. 119-140); A. Bodrogligeti, "A Grammar of Mameluke-Kipchak", *Studia Turcica*, Budapest 1971, s. 89-102; Ahmet Cafferioğlu, *Türk Dili Tarihi*, İstanbul 1974, II, 150-194; Ahmet Temir, "Kıpçak Edebiyatı", *TDEK*², III, 103-106; Ali Fehmi Karamanlioğlu, *Kıpçak Türkçesi Grameri*, Ankara 1994; a.mlf., "Kıpçaklar ve Kıpçak Türkçesi", *TDED*, XII (1963), s. 175-184; Necmettin Hacıeminoğlu, *Harezmi Türkçesi ve Grameri*, Ankara 1997, s. 8-19; Mustafa Öner, *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*, Ankara 1998, s. XVI-XLI; Hayati Develi, "Şemsaddin Sami ve Yayınlanmamış Bir Eseri: Lehçe-i Türkiyye-i Memâlik-i Mısır", *Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni (12-13 Nisan 2001) Bildiriler*, Kayseri 2001, I, 251-254; O. Blau, "Über Volkstum und Sprache der Kumanen", *ZDMG* (1875), s. 556-587; W. Bang, "Über die Ratsel des Codex Cumanicus", *SBAW* (1912), s. 334-353; N. Asım Yazıkısız, "Kıpçak Türkçesine Dair", *DEFM*, I/4 (1332), s. 380-388; T. Halasi-Kun, "Die Mameluk-kiptschakischen Sprachstudien und di Handschriften in Stambul", *KCs.A*, III/1, Budapest 1940, s. 77-83; a.mlf., "Philologica I-III", *DTCFD*, V/1 (1947), s. 1-37; VII/2 (1949), s. 415-465; VII/4 (1949), s. 603-644; Abdülkadir İnan, "XIII-XIV. Yüzyıllarda Mısır'da Oğuz-Türkmen ve Kıpçak Lehçeleri ve 'Halis Türkçe'", *TDAY Belleten* (1953), s. 53-71; A. Zajaczkowski, "Mamelucko-Kipczacki Przeklad Arabskiego Traktatu Mukaddima

Abu-l-Lait as-Samarkandi", *RO*, XXIII/1 (1959), s. 73-99; a.mlf., "Un glossaire arabe kiptchak retrouvé", *UJA*, XXXV (1964), s. 369-383; a.mlf., "Le traité de l'art chevaleresque (furûsiya) en version mamelouk-kiptchak", *RO*, XXXIII/2 (1970), s. 21-66; J. Eckmann, "Memlük Kıpçakçasının Oğuzçalaşmasına Dair", *TDAY Belleten* (1965), s. 35-41; a.mlf., "The Mamluk-Kipchak Literature", *CAJ*, VIII (1963), s. 304-319 (makalenin Türkçe tercümesi için bk. "Mamluk-Kıpçak Edebiyatı" [trc. Günay Karaağaç], *TDAY Belleten* [1986], s. 85-99); Ya. R. – Trjarski Daskevici, "Armjano-kypcaskie predbracnye dogovory iz L'vova (1598-1638)", *RO*, XXXIII/2 (1970), s. 67-107; A. Azmi Bilgin, "Eski Anadolu Türkçesi Döneminde Karışık Dil Unsurları Taşıyan Eserler ve Dil Özellikleri", *TDA*, sy. 69 (1990), s. 63-76; Jale Demirci, "Mamluk-Kıpçak Edebiyatına Katkıları", *TDe*, X/1 (1992), s. 131-142; S. G. Klyastorniy, "Runik Abidelerde Kıpçaklar" (trc. Eşref Bengi Özbilen), *TDA*, sy. 89 (1994), s. 31-41.

AZMİ BİLGİN
NECMETTİN HACİEMİNOĞLU

KIPTİLER

Mısır'ın yerli ve hristiyan halkı için kullanılan isim.

Kıbt, Grekler'in Mısırlılar veya Nil deltası sakinleri için kullandığı **aigyptos** kelimesinin kökünü teşkil eden **gypt**in Arapça karşılığıdır. Gypst kökü Batı dillerindeki **egypt** ve **coptun** da aslını oluşturmaktadır. Aigyptos kelimesinin Memphis şehrinin sıfatı olan Hia-Kua-Ptah (ilâh Ptah'ın evi) adından geldiği ileri sürülmüştür. Kıbt kelimesinin ayrıca, Hz. Nûh'un torunlarından biri olduğu rivayet edilen Kuftaim'in isminden veya Antik Mısır'daki Koptos şehrinin adından türetildiği söylenmişse de yaygın kabule göre kıbt Grekçe'den gelmektedir. Bu kelime Mısırlılar veya Nil deltası sakinleri için kullanılmakta iken Hristiyanlığın Mısır'a girmesinden sonra Hristiyanlık Kiptîler'in dini olmuş, Kiptîler'le Hristiyanlık özdeşleşmiş, böylece Kiptî ismi Mısır'daki hristiyan halkı ifade etmeye başlamıştır. Nitekim VII. yüzyılda müslümanlar Mısır'ı fethettiklerinde burayı Dârülkıbt olarak tanımlamışlardır.

Hristiyanlığın ortaya çıktığı dönemlerde Filistin, Mısır ve Anadolu gibi bölgeler Roma İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altında bulunuyordu. Havâiler devrinde bu dinin Antakya, Tarsus ve Efes yoluyla Roma'ya kadar götürüldüğü bilinirken Mısır'a giriş tarihi tartışmalıdır. Hristiyanlığın Mısır'da yayılış tarihini Kiptîler'in İncil yazarı Markos'a dayandırma gayretleri monofizit olmayan Batılı hristiyan

yazarlar tarafından uygun görülmemiştir (Leroy, II, 895). Ancak II. yüzyılda Hristiyanlığın Mısır'da, özellikle de İskenderiye'de yer ettiği kabul edilmektedir. Roma imparatorları I. Konstantinos ile Licinius'un 313 yılında Milan fermanını yayımlayarak Roma İmparatorluğu topraklarında Hristiyanlığa serbestlik tanımlarına kadar Mısır'da da hristiyanlar baskı altında yaşadılar. Bu dönemlerde Mısır'da İskenderiyeli Clement ve Origene gibi önemli hristiyan teologlar yetişmiştir. Zühde dayalı bir hayat tarzı, mistik düşünce, meditasyon gibi Hristiyanlık öncesi dönemdeki uygulamalar, başta çeşitli gnostik gruplar olmak üzere Ortadoğu'nun birçok dinî geleneğinde mevcut olmakla birlikte münzevi hristiyan keşişliğinin 270'lerde Mısır'da çöle çekilerek zâhidâne bir hayatı tercih eden Aziz Antony ile (Saint Antoine) başladığı kabul edilir. Manastır hayatına dayalı keşişliğin ise 320 yıllarında yine Mısır'da Pachomius (Pacôme) tarafından başlatıldığı ileri sürülür. Keşişlik Mısır'dan Sînâ yarımadasına, Filistin ve Suriye'ye de yayılmıştır. Mısır'da Pachomius'un kız kardeşi Mary'nin öncülüğünde kadınların da manastır hayatı yaşadığı ve bunun o dönemden itibaren yaygınlık kazandığı bilinmektedir. Bu manastırların çoğu zamanla yıkılmış olmakla birlikte Kahire'de Ebû Seyfeyn ve Aziz George manastırları günümüze intikal etmiştir.

Hristiyanlık her şeyden önce İsa Mesih anlayışı üzerine temellendirilen bir inanca sahip olduğu için İsa'nın kimliğiyle insanî ve ilâhî tabiatı meselesi ilk devirlerden itibaren asıl tartışma konusunu teşkil etmiş, bu alanda farklı görüşler, Ariançuluk, Nestûrilik ve monofizitlik gibi i'tizâlî hareketler ortaya çıkmıştır. İlk dönemde kilisedeki yahudi kaynaklı Tanrı inancı, I. yüzyılın sonuna doğru Yeni Eflâtuncu felsefenin etkisi ve yahudilerin yaşadığı toprakların dışında kalan Yunan-Roma kökenli insanları hristiyanlaştırma amacı sonunda değişikliğe uğramaya başlamıştır. Tanrı kavramı biri teslîs, diğeri Tanrı'nın enkarnasyonu olmak üzere İsa figürü ile ilişkilendirilmiş, bu gelişmeler İsa'nın yeryüzünde yaşarken bedene bürünmesinin insanî özelliğinin mi yoksa ilâhî özelliğinin mi ağır bastığı tartışmalarını gündeme getirmiştir.

Ancak Hristiyanlık tarihinde akîde ile ve bilhassa İsa'nın tabiatıyla ilgili olarak uzun müddet sürecek olan tartışmalar

KIPTİLER

IV. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Antakya ekolünün takipçisi olup Kitâb-ı Mukaddes'i literal olarak yorumlayan Arius'un Mesîh'in Tanrı ile aynı özü taşımadığı ve O'nun oğlu olmadığı, sadece bir insan ve Tanrı ile insanlar arasında bir aracı olduğu şeklinde özetlenebilecek olan görüşleri, IV. yüzyılın Doğu Roma topraklarındaki bütün kiliseleri etkisi altına alarak dinî birliği bozma yönünde ciddi bir tehdit unsuru haline gelmiştir. Bundan dolayı İznik Konsili'nce (325) Arius'un görüşleri reddedilerek kendisi aforoz edilmiş ve Mesîh'in Tanrı ile aynı özden olduğu şeklindeki klasik Ortodoks telakki temel akîde olarak benimsenmiştir (bk. İZNİK KONSİLİ).

Ariusçuluk'tan sonra Nestûrîlik olarak bilinen yeni bir mezhep yüzünden kilise tekrar tartışma ortamına girmiştir. V. yüzyılda ortaya çıkan bu mezhebin kurucusu İstanbul Patriği Nestorius, İsa'da tanrılık ve insanlık unsurlarının birbirine karışmadan bulunduğunu ve yeryüzünde yaşarken İsa'da baskın olan unsurun insanlık olduğunu ileri sürmüştür. Mer-yem'i de Theotokos (tanrı taşıyan) değil Christokos (Mesîh taşıyan) olarak nitelendirmiştir. Ancak İskenderiyeli Cyril, Ortodoks akîdeye aykırı kabul ettiği bu anlayışa karşı çıkmıştır. İmparator II. Theodosios'un emriyle düzenlenen Efes Konsili'nde (431) görüşlerine karşı çıkılan Nestorius aforoz edilmiştir (bk. NES-TÛRİLER).

Efes Konsili'ndeki etkinlikleri sebebiyle Mısır piskoposlarının itibarı yükselmişti. İskenderiye kilisesi Antakya kilisesiyle mücadelelerinde bedenleşmiş oğulun ilâhî tabiatı üzerinde fazlaca durmuş, böylece İsa'nın beşerî tabiatı geri planda kalmıştı. Cyril'in fikirlerinden kaynaklanan İsa'nın Tanrı'nın oğlu olduğu ve ilâhî tabiatının bulunduğu şeklindeki monofizizm yaygınlık kazanmaya başlamıştı. Hatta İstanbul'da Eutyches, İsa'nın beşerî tabiatının ilâhî tabiatı içinde tamamen eridiğini iddia edecek kadar ileri de-recede bir monofizizmi savununca zamanın İstanbul piskoposu Flavian tarafından sapıklıkla itham edilmişti. Ancak Cyril'in ölümü üzerine yerine İskenderiye piskoposu olan Dioscorus, Eutyches'in görüşlerine destek vermiştir. 449 yılında Efes'te gerçekleştirilen bir sinodda Dioscorus ve İskenderiyeli bazı din adamları monofizizmi kabul etmiş, Papa I. Leon da bu konsili "Haydutlar Konsili" olarak nitelendirmiştir. 451'de düzenlenen Ka-

dıköy Konsili'nde de İsa'da insanlık ve ilâhlık unsurlarının eş oranda bulunduğu şeklindeki Ortodoks anlayış teyit edilmiş, İskenderiye Piskoposu Dioscorus papa tarafından görevden alınmış, imparatorluk ve Doğu kiliseleri içinde İstanbul'un üstünlük kazanması Kiptîler'in monofizizmi millî bir kimlik unsuru olarak benimsemelerine yol açmıştır. I. Leon, Zenon, Basilikos, I. Anastasios ve I. Iustinos gibi imparatorlar söz konusu akîde ihtilâflarını ortadan kaldırarak bir uzlaşma sağlamaya gayret etmişlerse de bunlar Kiptîler için baskı ve zulme dönüşmüş, onlar yine Doğu kiliseleri içinde monofizist inanca sahip özerk kilise statülerini korumaya devam etmişlerdir.

Mısır'ın müslümanlar tarafından fethi 639-642 yılları arasında tamamlanınca ya kadar ülke Bizans İmparatorluğu'nun valileri tarafından müstemleke statüsünde yönetiliyordu. Gördükleri baskı, ödemek zorunda bırakıldıkları ağır vergiler sebebiyle Kiptîler müslümanları kurtarıcı gibi benimsemişlerdir. Fetihten sonra müslümanlar, Mısır'da Rum idareci ve askerlerinden oluşan Melkitler ile Kiptîler, Habeşliler ve diğer hristiyan topluluklar olmak üzere iki ayrı grupla karşılaşmışlardır. Kiptîler, ehl-i zimme statüsünde müslüman olmayanların verdikleri cizye ile yükümlü tutulmuşlar, canları ve malları müslümanlarca korunmuş, müslümanlarla beraber savaşa katılmaktan muaf tutulmuş olmakla birlikte yine de Rumlar'a karşı Amr b. Âs'a yardımcı olmuşlardır.

Hız. Ömer veya Hârûnürreşîd zamanında çıkarılan bir emirname gereği hristiyanlar müslümanlardan ayırt edilebilmeleri için farklı renkte elbise giyip farklı sarık sarmışlar, "gıyâr" denilen bir bez ve zünnar kullanmışlardır. Zamanla değişikliğe uğrayan bu uygulama Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa tarafından 1807'de yürürlükten kaldırılmış, 1816-1817'de tekrar uygulanmak istenmişse de başarılı olunamamıştır. Ancak Kiptî keşişleri siyah sarık kullanma âdetlerini günümüzde de sürdürmektedirler.

Kiptîler'in kilise ve manastır yaptırımlarının Hız. Ömer tarafından yasaklandığı şeklinde bazı iddialar bulunsa da kilise ve manastır binalarının tamir edildiği gibi yenilerinin de yapıldığı, hatta bu konuda devlet imkânlarından faydalandığı bilinmektedir. Melkitler tarafından önceleri Kiptîler'in elinden alınan kiliseleri

daha sonra kendilerine iade edilmiştir. Öte yandan müslümanların fetihten itibaren ibadetlerini yerine getirebilmek için bazı kiliselerden yararlandıkları da olmuştur.

Emevîler ve Abbâsîler döneminde Kiptîler din hürriyetine sahip olmuşlar, piskoposlar ruhanî meclislerini toplamışlar, valiler sadece patrik seçimine nezaret etmişlerdir. Ancak devlete zarar verme ihtimalinden dolayı Kiptî din adamlarının başka devletlerle ilişkiye girmelerine müsamaha gösterilmemiştir. Mervân b. Hakem'in Mısır'da Hulvân şehrini inşa ettiği, maliyeyi de oraya naklederek Kiptîler'i bu işte görevlendirdiği belirtilmektedir.

Eyyûbîler devrinde Haçlı seferlerinin de etkisiyle Kiptîler'e karşı zaman zaman olumsuz davranışlarda bulunulduğu, hükümdarların artık onların bayramlarına katılmadığı, Selâhaddin-i Eyyûbî'nin kâtiplik ve tabiplik yapmalarına müsaade etmediği bilinmekle beraber yine de bu dönemde bazı mâbedlerini tamir ettirebilmişlerdir.

Memlûkler devrine gelindiğinde Kiptîler'in Mısır toplumundaki konumları giderek zayıflamış, mâbedleri bakımsızlıktan harap olduğu gibi sayıları azalmış, Kiptîce yok olmaya yüz tutmuştur. Devlet işlerinde çalışan az sayıdaki Kiptîler'e karşı müslümanların tepkisini bertaraf etmek için bunlar görevlerinden sık sık alınıyor ve tekrar iade ediliyordu. Yöneticiler patriğe karşı saygılı davranmakla birlikte Habeşliler'le gizli münasebetlerini de engellemeye çalışıyorlardı.

Osmanlılar'ın 1517'de Mısır'ın idaresini ele geçirmelerinden itibaren bilhassa malî işlerde önemli sayıda Kiptî görev almıştır. Bu dönemde Kiptîler bayramlarını müslümanların katılımıyla kutlamışlar, eski kiliselerini tamir etme ve yenilerini yapma imkânını elde etmişlerdir. Öte yandan devlete karşı sorumluluklarını yerine getirmediikleri takdirde kiliselerinin kapatılması da söz konusu olmuştur.

1798 yılında Mısır'ı işgal eden Napol-yon Bonaparte Kiptîler'e özel muamele göstermişse de kısa bir süre sonra Fransız ordusunun çekilmesi üzerine bu defa Kiptîler müslümanların olumsuz davranışlarından kurtulamamışlardır. Ancak Mısır valisi vergi toplama işinde ve diğer malî hususlarda onlardan yararlanıyordu. XIX. yüzyılda hidivlik idaresi altında

herkese tanınan dinî hürriyetten Kiptiler de istifade edince kiliselerinde bir canlanma görülmüştür.

1882'de Mısır'ı işgal eden İngilizler müslümanlarla Kiptiler'i birbirine karşı tahrik edince iki toplum karşılıklı saldırılarda bulunmaya kadar varan bazı problemler yaşamıştır. Bunun üzerine bazı Kiptiler Mısır'ı terkederek Kanada, Avustalya ve Amerika'ya göç etmiştir. Mısır'da genelde çiftçilik ve ticaretle uğraşan Kiptiler arasında eğitim görenler hukuk, basın ve tıp alanlarında faaliyet göstermişlerdir.

Mısır'ın müslümanlar tarafından fetihinden sonra Kiptiler Grekçe'yi büyük ölçüde terkederek Kiptice'yi canlı tutmuşlardır. Hatta Grekçe olan mezar kitâbeleri VI. yüzyıldan itibaren Kiptice yazılmıştır. Vali Abdullah b. Abdülmelik zamanında Arapça resmî yazı dili olarak kabul edilmiştir. 720 yılına kadar bazı papirüslerde Grekçe ve Arapça yazılara birlikte rastlanılmış, 780'de Grekçe yazılan papirüsler görülmüştür. Öte yandan halkın büyük çoğunluğu Kiptice'yi kullanmaya devam etmiştir. Nitekim Halife Me'mûn Mısır'da kaldığı sırada yanında tercüman bulundurmıştır. Arapça'nın resmî dil olarak kullanılması ve ihtidâ hareketleri sonucunda müslüman olanların Kur'an dilini öğrenmeye yönelmeleri üzerine Kiptice birkaç asır içinde günlük hayattan kalkmış, yalnız kiliselerde ibadet dili olarak varlığını sürdürmüş, XII. yüzyıldan sonra da halk tarafından anlaşılamayan bir dil haline gelmiştir.

Müslümanların Kiptiler'e tanıdığı din ve dil hürriyeti onların sayısının giderek azalmasını önleyememiştir. Bunun sebebi Kiptiler'in çoğunluğunun Müslümanlığı tercih etmesidir. Hristiyan araştırmacılar, fetihten iki yüzyıl sonra (IX. yüzyılda) hristiyanların çoğunluğu kaybetmeye başladığını, XIV. yüzyılda ise bugün olduğu gibi nüfusun onda birini teşkil ettiğini belirtmektedir. Ayrıca bu araştırmacılar, Bizanslılar'ın zulmüne karşı direnen Kiptiler'in müslüman idaresinde zulüm görmedikleri halde din değiştirmelerinin çeşitli sebepleri üzerinde durmuş ve en önemli sebebin onlara yüklenen ağır vergiler olduğunu iddia etmişlerdir (İA, VI, 727). Mısır'da kurulan İslâm devletlerinin idaresi altında zaman zaman değişik muamelelere tâbi tutulmuş olsalar da Kiptiler'in din hürriyetine sahip bulundukları, din değiştirmelerini gerektirecek bir baskıya mâruz kalmadıkları

bilinmektedir. Devlete ve topluma ait sorumluluklarını ihmal etmeleri durumunda ise sıkı takiple karşılaştıkları görülmektedir. Dolayısıyla Mısır hristiyanları iddiaların aksine zulüm ve baskıdan kurtulmak için müslüman olmuş değildir (a.g.e., a.y.).

Nüfusları hakkında 3 milyondan 8 milyona kadar farklı rakamlar verilen günümüz Kiptiler'i merkezi Kahire'de olan, başında bir patriğin bulunduğu bağımsız bir kiliseye sahiptir. Kahire'deki patrik eski İskenderiye başpiskoposluğunun unvanını taşımaktadır. Halen Mısır'da otuz bir, Sudan'da iki, Kudüs ve Doğu Afrika'da birer piskopos Kiptî kilisesine bağlıdır. Piskoposlar patrik tarafından tayin edilir. Bugün Mısır'da erkek keşişler için dokuz, kadın keşişler için sekiz manastır faal durumdadır. Son yıllarda Fransa, İngiltere, İtalya, Avusturya ve Almanya gibi ülkelerde Kiptî kiliselerinin açıldığı bilinmektedir. İstanbul'da yaşayan az sayıdaki Kiptî cemaati Beyoğlu Saint Antoine Latin Katolik Kilisesi'nde Arapça ve Türkçe olarak ibadetlerini yerine getirmektedir.

Günümüz Kiptiler'i genelde monofizist inancı taşımakla birlikte 1898 yılından itibaren Roma kilisesine bağlı bir patriklik haline gelen 100-200.000 civarında Katolik cemaati bulunmaktadır. Ayrıca XIX. yüzyıldan başlayarak Amerikan misyonerlerinin gayretiyle Katolikler'den daha az sayıda bir Kiptî Protestanlar cemaati meydana gelmiştir. Bunların dışında Mısır'da Ermeni, Keldânî ve Mârûnî kiliselerine bağlı yaklaşık 160.000 Kiptî hristiyan vardır.

Batı hristiyan dünyası Kiptî kilisesiyle bütünleşme yolunda çeşitli çabalar sarfetmiş, 1964'te İllionis'teki Dünya Kiliseler Birliği toplantılarına Kiptî kilisesi de davet edilmiştir. Bu tarihten itibaren Kiptiler bu tür toplantılara katılmaktadır. Kiptiler, Bizanslı Diocletian'ın katliamına uğradıkları milâdî 284 yılının başlangıç kabul edildiği özel bir takvim kullanmaktadır. Diğerlerine nisbetle Kiptî kiliseleri daha basit ve sade yapılar olup içlerinde heykel bulunmamaktadır. Önceleri kiliselere kadınların alınmadığı söylenirse de günümüzde âyinlere kadınlar da iştirak etmektedir.

Kiptî kilisesi vaftiz, Evharistiya, kuvvetlendirme, tövbe, evlilik, ruhbanlık ve hasta yağlanması ibaret olan yedi temel sakramenti kabul etmektedir. Kitâb-ı

Mukaddes'te Aden bahçesinin Doğu'da olduğu (Tekvîn, 2/8) ve İsrâ'nın tekrar gelişinin bu yönden olacağı (Matta, 24/27) belirtildiğinden ibadetlerde ayakta bu istikamete dönülmektedir. Günde yedi defa dua yapılmakta, yılda toplam 151 gün oruç ve doksan üç perhiz bulunmaktadır. Cumartesi ve pazar günleri oruç tutulmaz. Bütün hristiyanlar için olduğu gibi Kiptiler için de Kudüs önemli bir ziyaret ve hac yeridir. Ayrıca Mısır'da Kiptiler için kutsal sayılan ellinin üzerinde ziyaret merkezi vardır. Kiptî kilisesinde hristiyan mezheplerinin çoğunun kabul ettiği Noel ve Paskalya bayramları yanında Hz. İsrâ'nın Meryem'e müjdelanmesi, göğe yükselmesi, 6 Ocak yortusu olan Epiphani gibi İsrâ ile ilgili yedi adet birinci ve yedi adet ikinci derecede, Meryem ile ilgili olarak da çok sayıda bayram kutlanmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

N. Zernov, *Eastern Christendom*, London 1963, s. 48, 54-55, 64, 71, 170-171, 209, 240-241; A. S. Atiya, *A History of Eastern Christianity*, London 1967, s. 13-145; a.m.f., "Kıbtî", *El²* (İng.), V, 90-95; J. Leroy, "L'Eglise Copte", *Histoire des religions* (ed. Henri Charles Puech), Belgique 1972, II, 895; Fr. Lebrun, *Les grandes dates: du christianisme*, Paris 1989, s. 176-178; A. Brissaud, *Islam & Chrétienté: Treize siècles de cohabitation*, Paris 1991, s. 103-135; Mustafa Erdem, "Kiptî Kilisesi Üzerine Bir Araştırma", *AÜİFD*, XXXVI (1997), s. 143-178; G. Wiet, "Kiptiler", *IA*, VI, 716-733; R. Janin, "Eglises orientales", *Catholicisme*, III, 1468-1471; "Copts", *Encyclopedia of African Peoples* (ed. B. Giles), London 2000, s. 63-64.

DİA

KIRAAT

(القرأة)

Kur'ân-ı Kerîm'in okunuş keyfiyeti, kıraat âlimlerine nisbet edilen okuyuşlar, bunlarla ilgili ilim dalı.

Sözlükte **kırâat** "okumak, tilâvet etmek, telaffuz etmek" anlamında masdar; "sesli veya sessiz, nağmeli veya nağmesiz okuma, tilâvet etme" anlamında isimdir. Aynı kökün **kur'ân** şeklinde gelen masdarı da kıraat ile eş anlamlıdır (*Lisânü'l-'Arab*, "kr'e" md.; *Kâmus Tercümesi*, "kr'e" md.). Kıraat kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de yer almamakla birlikte "tilâvet" mânasını veren fiil kalıplarında ve masdar olarak (kur'ân) birçok yerde geçer (el-A'râf 7/204; en-Nahl 16/98; el-İsrâ 17/14, 45, 106; el-Kiyâme 75/17, 18; el-İnşikâk 84/21; el-Alak 96/1, 3). Hughes, kıraatin türediği